

REFERENCES

1. Analytical review of environmental situation, available at: <http://www.menr.gov.ua/dopovidi/infooglyad>. (ukr).
2. An explosion at a chemical plant in Donetsk did not affect to radiation background - the city Council, available at: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/20/7038394/>. (ukr).
3. In Donetsk, the militants were shoot the factory, there's fire, available at: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/28/7039145/>. (ukr).
4. "The Forest is Burning under Slaviansk, but the insurgents do not miss firemen," - the head of Stateforestation, available at: http://censor.net.ua/news/287275/gorit_les_pod_slavyanskom_no_boeviki_ne_propuskayut_pojarnyh_glava_goslesagentstva. (rus).
5. There are fire in forests near Stanitsa Luganska, available at: <http://informator.lg.ua/?p=16763>. (rus).
6. The forest is in fire near Stanitsa Luganska's area. The fire is caused with artillery, available at: <http://informator.lg.ua/?p=10220>. (rus).
7. The forest is in fire near Stanitsa Luganska's area. The fire is caused with artillery, available at: <http://informator.lg.ua/?p=3317>. (rus).
8. The forest was in fire on the week-end near Shastje and Staraja Krasnianka, available at: <http://informator.lg.ua/?p=2532>. (rus).
9. FIRMS - oficial website, available at: <https://firms.modaps.eosdis.nasa.gov/>. (eng).
10. CNSD - oficial website, available at: <http://www.rnbo.gov.ua/>. (ukr).
11. ATO map, available at: <http://texty.org.ua/mod/dataavis/apps/atomap/>. (ukr).

© Кравченко Олена, Василюк Олексій, Войціховська Алла, Норенко Катерина
Надійшла до редакції 23.01.2015

УДК 314.145

КУРИЛО ІРИНА,

доктор економічних наук, завідувач відділу

Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

АКСЬОНОВА СВІТЛАНА,

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник

Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

СЛЮСАР ЛЮДМИЛА,

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник

Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ У КОНТЕКСТІ ФАКТОРІВ ТА НАСЛІДКІВ СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

У статті аналізується соціально-демографічна специфіка Донбасу в контексті осмислення факторів і можливих наслідків східноукраїнського конфлікту. Розкрито відмінні риси демографічного складу, процесів природного руху населення в регіоні, особливості соціальної ситуації, розглянуто основні індикатори людського розвитку в Донецькій і Луганській областях України напередодні конфлікту, а також деякі його соціально-демографічні наслідки.

Ключові слова: соціально-демографічна ситуація; регіональний людський розвиток; депопуляція; передчасна смертність; чинники і демографічні наслідки конфлікту.

Постановка проблеми. Соціально-демографічна ситуація в сучасній Україні лишається кризовою, що є наслідком як тих демографічних проблем, які країна одержала у спадок від радянської доби, так і складної та болісної суспільно-економічної трансформації після здобуття незалежності. Попри певні позитивні зрушення у соціально-демографічному розвитку України за декілька останніх десятиліть ХХ ст., як-от скорочення бідності, підвищення народжуваності, певне зниження смертності та ін., в країні триває інтенсивна депопуля-

ція, надто низькими, як для європейської країни, лишаються показники тривалості життя, здоров'я і життєздатності населення, значними є масштаби соціальної нерівності й відторгнення тощо.

Аналіз економічної та соціально-демографічної динаміки в Україні за поточне сторіччя демонструє загальну розбалансованість тенденцій економічного й соціального розвитку, тобто дає підстави стверджувати, що в нашій країні економічне зростання загалом не конвертувалось у сталий людський розвиток [1; 2,

с. 45]. Особливо показовим у цьому відношенні виявилось становище саме у граничному східному регіоні країни - Донбасі.

Мета статті - аналіз соціально-демографічної специфіки Донбасу в контексті осмислення факторів та можливих наслідків східноукраїнського конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Донецька і Луганська області - це регіон, де найвищий в Україні (за винятком Києва) середній рівень пенсії та середня заробітна плата (на Донеччині), у цілому вищий за середньоукраїнський рівень добробуту поєднувались із особливою гостротою соціально-демографічних проблем. Це, з одного боку, є наслідком складної суспільно-економічної і екологічної ситуації, а з іншого - створює підґрунтя для її подальшого загострення. Дослідження територіальної специфіки демографічних процесів в Україні, їх регіональної диференціації, засвідчує, що за більшістю соціально-демографічних показників (масштаби депопуляції, рівень смертності, поширення сирітства серед дітей та ін.) ці області вже тривалий час відносяться до

таких, де ситуація є найбільш складною, показники відтворення населення "гірші", ніж у середньому по Україні [3]. Демографічна ситуація в областях сходу й півдня країни багато у чому є схожою, однак Донецька і Луганська області мають помітну специфіку.

Депопуляція та особливості демографічного складу населення. Інтенсивність депопуляції (перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності) у Донецькій і Луганській областях є значно вищою, ніж в середньому по Україні: найвищі серед областей країни масштаби депопуляції міського населення поєднуються із високим рівнем урбанізації цих територій.

Протягом 2010-2013 рр. найвищі показники депопуляції у цілому спостерігались у "найстаріших" областях країни - Чернігівській, Сумській і Полтавській, а показники по Донецькій і Луганській областях були нижчими, ніж у цих трьох областях, однак за інтенсивністю депопуляції саме у міських поселеннях Донецька і Луганська області лідирували в Україні всі ці роки (табл. 1).

Таблиця 1. - Природний приріст (скорочення) населення України та Донецької і Луганської областей у 2010-2013 рр., (на 1000 населення)

	все населення				населення міських поселень			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Україна	- 4,4	-3,5	-3,1	-3,5	-3,3	-2,6	-2,2	-2,7
Донецька область	-7,3	-6,7	-6,3	-6,5	-7,1	-6,4	-6,1	-6,3
Луганська область	--7,8	-7,0	-6,4	-6,8	-7,4	-6,6	-6,0	-6,4

Джерело: дані Державної служби статистики України

Області Донбасу вирізняються й доволі високим рівнем постаріння населення: частка осіб у віці 60 років і старше станом на початок 2014 р. у Луганській області становила 23,4 %, у Донецькій області - 24,0 %, тоді як у сусідніх Дніпропетровській і Харківській областях показник дещо перевищив 22 %, а на півдні країни був помітно нижчим (рис. 1). Постаріння населення так чи інакше тягне за собою ослаблення його адаптаційних можливостей, зниження здатностей до засвоєння нових знань та ідей, консервації старих поглядів та уявлень [4, с. 126-127].

Частка дітей (0-14 років) у структурі населення областей східного регіону України коливається у межах 12-14 %. У Луганській та Донецькій областях на поча-

ток 2014 р. спостерігалися найнижчі значення цього показника - 12,6 % та 12,8 % відповідно.

У структурі населення Луганської та Донецької областей частка осіб у віці 15-34 роки становить близько 27 % (у середньому по Україні - 28,1 %). Сусідня з ними Харківська область відрізняється більш високим показником - 28,6 % (на початок 2014 р.). Чітко простежується тенденція до поступового скорочення частки молоді у структурі населення досліджуваних областей (зокрема, на початок 2012 р. цей показник у східному регіоні був на 1 в.п. вищий, ніж на початок 2014 р.). Подібна тенденція має місце й стосовно осіб працездатного віку (16-59 років), частка яких у складі населення Донецької й Луганської областей наразі становить 62,4 % та 63,2 % відповідно (у середньому по країні - 62,7 %).

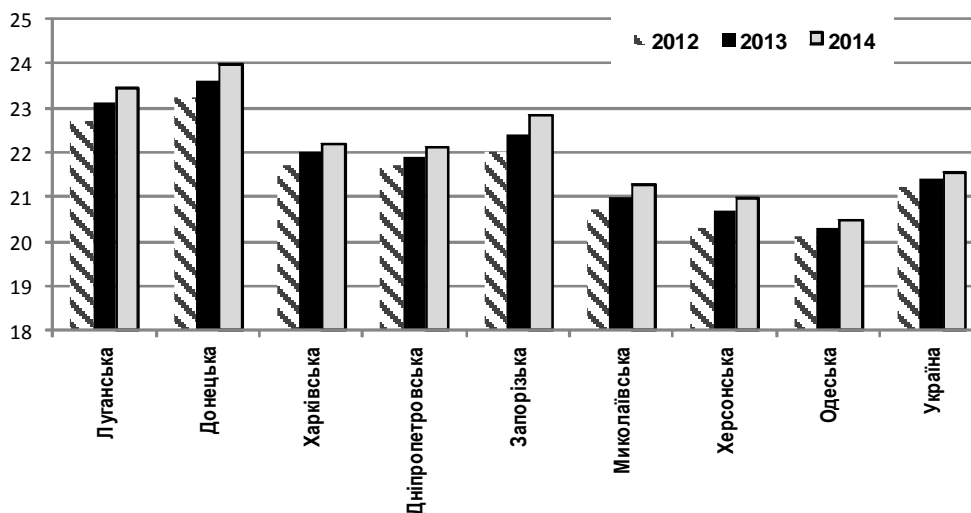

Рис. 1. Частка осіб у віці 60 років і старше у структурі населення окремих областей України у 2012-2014 рр. (на початок року, %)

Джерело: дані Держстату України та розрахунки за ними

Однією з сучасних демоекономічних тенденцій в регіоні є зростання демографічного навантаження на працездатний контингент. При цьому порівняння двох сусідніх областей - Донецької і Дніпропетровської - по-

казує, що при майже однаковому загальному навантаженні у Донецькій області навантаження особами саме післяпрацездатного віку помітно більше, ніж на Дніпропетровщині (табл. 2).

Таблиця 2. - Демографічне навантаження у східних областях України у 2012 і 2014 рр. (на 1000 осіб віком 16-59 років)

	2012			2014		
	0-15 років	60 років і старше	загальне навантаження	0-15 років	60 років і старше	загальне навантаження
Донецька	209	366	575	219	385	603
Луганська	201	353	554	211	370	581
Запорізька	222	346	568	233	364	597
Дніпропетровська	232	340	572	244	353	598
Харківська	204	334	538	212	346	558
Україна	242	334	576	251	344	595

Джерело: дані Держстату України та розрахунки за ними

Слід зазначити також, що порівняння областей східної частини країни з південними (і тим більш - західними) свідчить на користь останніх, оскільки високе демографічне навантаження дітьми у них вказує і на більший, порівняно зі сходом, потенціал для демоекономічного розвитку.

Народжуваність. Рівні народжуваності в Донецькій та Луганській областях протягом 2002-2013 рр. підвищувалися, і ця тенденція співпадала із загальноукра-

їнською та загальноєвропейською тенденціями. Однак, порівняно із іншими регіонами України рівень народжуваності у регіоні лишається істотно нижчим. В Україні за період 2002-2013 роки сумарний показник народжуваності збільшився з 1,13 дит. на одну жінку в 2002 р. до 1,51 дит. у 2013 р., тоді як у Донецькій області спостерігалось підвищення з 0,91 дит. у 2002 р. до 1,32 дит. у 2013 р., у Луганській з 0,93 дит. до 1,29 дит. відповідно (рис. 2).

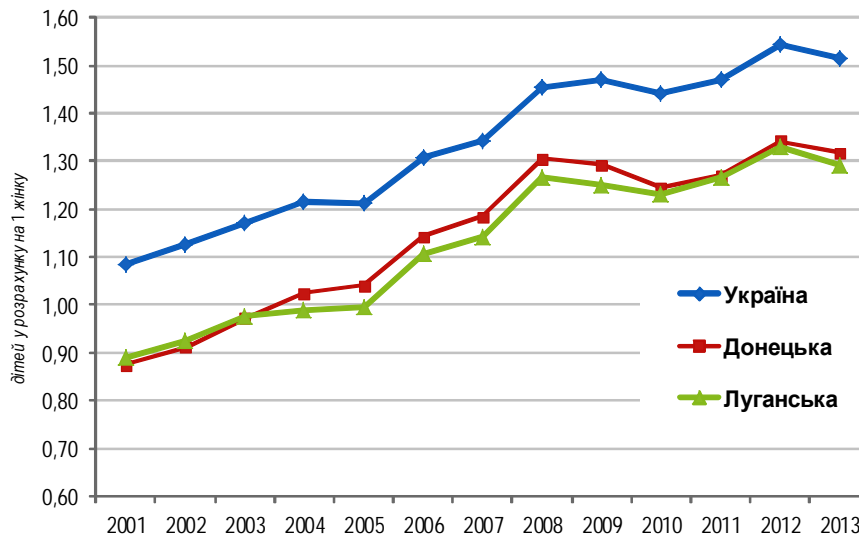

Рис. 2. Сумарний показник народжуваності в Україні та Донецькій і Луганській областях в 2001-2013 рр., дітей на 1 жінку

Джерело: розрахунки за даними Держстату України

Низький рівень народжуваності певною мірою зумовлюється високим рівнем урбанізації Донбаського регіону, адже традиційно більшою дітородною активністю характеризується сільське населення.

За період підвищення народжуваності змінилася її структура за черговістю народження, що виявилось у істотному зменшенні частки дітей першої черговості та зростанні питомої ваги дітей другої і наступних черговостей народження. У Донецькій області у 2001 р. дві третини новонароджених становили первістки, а у 2013 р. їх було вже 48 %; у Луганській області частка первісток досягала 69 %, а у 2013 р. - не більше половини усіх новонароджених (в середньому по Україні частка первісток - 47 %). Відповідно частка дітей другої черговості народження зросла у Донецькій і Луганській областях майже до 38 %.

Слід зазначити також, що на Донбасі має місце підвищена частка народжень поза зареєстрованим шлюбом. Так, питома вага народжених у матерів, які не перебували в зареєстрованому шлюбі, в загальній кількості народжених у Донецькій області досягала 26,8 %, у Луганській - 26,6 %, тоді як середньоукраїнський рівень був 22,1 %.

Шлюбно-сімейна ситуація. Донецька і Луганська області відносяться до територій, де найбільш інтенсивно відбуваються процеси трансформації у шлюбно-сімейній сфері, що загострює відповідні демографічні проблеми. Тут спостерігаються найвищі показники розлучуваності, найбільш поширені повторні шлюби, незареєстровані шлюби, одностатні та монобатьківські сім'ї.

У Донецькій і Луганській областях загальний рівень шлюбності є нижчим за середній по Україні, разом з тим, частка повторних шлюбів - найвища в Україні і ста-

новить нині 30 % (для порівняння - у західному регіоні цей показник є нижчим 18 %). Вік вступу до шлюбу є одним із найвищих і при цьому близьким до показників у Харківській та Запорізькій областях.

Регіони України відрізняються за показниками "міцності шлюбу", причому Донецька й Луганська області належать до територій, де рівень розлучуваності є вищим за середній по Україні: у 2013 р. він становив у Донецькій області -3,9 %, Луганській - 3,8 %, проти 3,6 % - у середньому по Україні. Водночас, висока роз-

лучуваність характерна й для низки інших областей країни: Дніпропетровської області - 4,2 %, Київської - 4,2 %, Запорізької - 4,0 %, Кіровоградської - 4,0 %.

Сім'ї у Донецькій і Луганській областях - невеликі за розміром, у регіоні більше, ніж в середньому по країні, поширені домогосподарства, в яких мешкає одна особа і де проживають тільки особи у віці вище непрацездатного (особливо у Донецькій області). Меншою є також частка сімей з дітьми, і найбільше в Україні поширена одностаттєвість (табл. 3).

Таблиця 3. - Розподіл домогосподарств з дітьми за числом дітей у їх складі за регіонами України у 2013 р., %

Області	1 дитина	2 дитини	3 і більше дітей
Закарпатська	51,2	43,6	5,2
Рівненська	59,6	27,4	13
Волинська	60,6	31,7	7,7
Житомирська	66,3	31,7	2,0
Львівська	66,4	31,7	1,9
Вінницька	66,7	30,2	3,1
Івано-Франківська	67,0	29,4	3,6
Херсонська	67,6	28,8	3,6
Київська	69,9	29,2	0,9
Одеська	72,2	22,5	5,3
АР Крим	72,9	24,6	2,5
Хмельницька	73,5	24,0	2,5
Тернопільська	74,4	22,4	3,2
Україна	75,6	22,1	2,3
Дніпропетровська	76,6	22,2	1,2
Полтавська	77,2	21,0	1,8
Чернівецька	78,4	20,9	0,7
Кіровоградська	78,8	16,7	4,5
Миколаївська	79,2	19,9	0,9
Харківська	81,0	18,0	1,0
Запорізька	81,6	17,8	0,6
Черкаська	82,4	16,2	1,4
Сумська	85,9	11,8	2,3
Чернігівська	87,0	12,4	0,6
Донецька	89,7	10,2	0,1
Луганська	96,5	3,5	0,0

Джерело: дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України та розрахунки за ними

Примітка: області ранжовано за зростанням частки одностаттєвих сімей

У Донецькій і Луганській областях більше, ніж у інших регіонах, поширені неповні (монобатьківські) сім'ї, котрі в сучасній Україні знаходяться у зоні ризику щодо забезпечення комфортних умов для життєдіяльності та соціалізації дітей (рис. 3).

Відтак проблеми розвитку сім'ї, характерні для сучасної України, у даному регіоні стоять більш гостро, ніж у багатьох інших.

Смертність та тривалість життя населення. Однією із найвиразніших рис демографічної кризи в Україні за весь період її незалежності є особлива гострота саме медико-демографічних проблем, які свідчать про незадовільну якість населення (зокрема, в іпостасі його здоров'я) та водночас підживлюють сталі депопуляційні тенденції (через високу смертність). Медико-демографічне неблагополуччя результується насамперед у високій передчасній смертності, особливо чоловіків, та надто низькій, за європейськими мірками, тривалості життя.

Області Донбасу вже традиційно відносяться до неблагополучних щодо стану здоров'я й тривалості життя населення навіть на загальноукраїнському тлі [5, с. 33-35]. Тривалість життя, що зрештою являє собою узагальнюючий індикатор результативності не лише соціально-демографічного, а й усього суспільно-економічного розвитку, у даному регіоні в останні роки була

нижчою за середню по Україні на один-півтора року (для чоловіків) та півроку-рік (для жінок). При цьому відповідний розрив за тривалістю життя у даних двох областях із регіонами, в яких було досягнуто максимальних для нашої країни значень (Тернопільщина, Львівщина, Чернівецька область, м. Київ) - становив у середньому 4-4,5 роки для чоловіків та понад 3 роки для жінок.

Судячи з інтенсивності та структури смертності населення за причинами смерті, надсмертність (а надто чоловіча) на Донбасі зумовлювалась переважно нездоровим способом життя та незадовільними умовами праці в регіоні. Про це свідчить, зокрема, підвищена смертність населення (особливо чоловіків) унаслідок багатьох зовнішніх причин смерті, у т.ч. від випадкових алкогольних отруєнь, самогубств, падінь, нападів з метою вбивства або нанесення ушкоджень та із невизначеним наміром тощо. Варто зазначити, що смертність унаслідок зовнішніх причин та її внесок у загальний рівень смертності населення Донецької та Луганської областей були вищими не лише за відповідні середньоукраїнські показники, але й порівняно з такими для сусідніх східних регіонів країни - Запорізької й Харківської областей.

Структура смертності населення Донеччини та Луганщини вирізняється підвищеним внеском не лише зовнішніх причин, але й хвороб органів травлення у за-

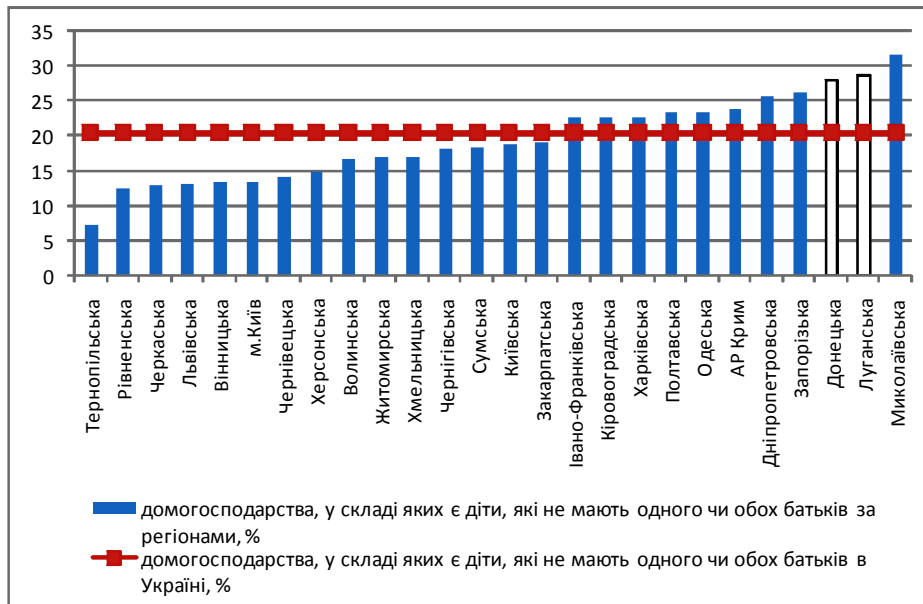

Рис. 3. Домогосподарства з дітьми, яких виховує один з батьків або опікуни, в Україні у 2013 р. (% до всіх домогосподарств з дітьми).

Джерело: дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України та розрахунки за ними

гальне число смертей. При цьому, наприклад, смертність від алкогольної хвороби печінки у Луганській області у 2013 р. була у 3,5 раза вищою, ніж в середньому по Україні.

У регіоні наявні й деякі інші особливості смертності за соціально значущими причинами. Так, наприклад, смертність від СНІДу на Донеччині останніми роками була вдвічі вищою, ніж середній показник в Україні.

У цілому ж медико-демографічне неблагополуччя Донбасу визначається саме підвищеною передчасною смертністю (зокрема, частка померлих у віці до 65 років у регіоні у середньому на 3 відсоткових пункти перевищує середньоукраїнську) та значною часткою смертей від причин, яким можна запобігти.

Показово, що серед індикаторів, які слугують для порівняльної оцінки *людського розвитку* у регіонах України¹, найгіршими позиції Донбасу є, поряд з показниками демографічного блоку (останнє, 25 місце у рейтингу - Донецької області та 20-е - Луганської), також за блоками соціальних показників, що характеризують "Комфортність життя" (25 позиція Донеччини) та "Соціальне середовище" (23 місце Луганської області станом на 2013 р.). Так, украї несприятливе соціальне середовище на Луганщині сформувалось насамперед за рахунок найвищої злочинності, його також репрезентують висока захворюваність на туберкульоз та алкоголізм. Донеччина ж, попри доволі високі показники доходів і споживання, відставала за комфортністю проживання в аспекті рівня обладнання житла базовими зручностями, а також унаслідок несприятливого стану навколишнього середовища.

У цілому ж найпомітніше відставання Донецької й Луганської областей за багатьма показниками людського розвитку від низки областей із відчутно нижчим рівнем розвитку економічного вже давно не лише демонструвало соціально-економічну специфіку Донбасу, але й "сигналізувало" про накопичення у регіоні гострих соціальних проблем [7]. Тож є певні підстави вва-

жати, що соціально-демографічне неблагополуччя в Донбасі, на тлі дії комплексу несприятливих соціально-політичних, економічних, соціально-психологічних та інших чинників (насамперед зовнішнього характеру) стало однією із складових того підґрунтя, на якому спалахнув гострий суспільно-політичний конфлікт у регіоні. При цьому наслідки конфлікту, який ще не завершився, для економічного й соціально-демографічного розвитку, імовірно, будуть складними й довготривалими, зокрема щодо деструктивних змін у складі населення та істотного поглиблення демографічної кризи, розширення поля соціальної ексклюзії, зубожіння населення тощо. На жаль, можна очікувати на посилення депопляційних тенденцій (аж до знелюднення окремих територій регіону) та загального скорочення чисельності населення Донбасу внаслідок: збільшення числа насильницьких смертей як серед безпосередніх учасників конфлікту, так і серед мирного населення, підвищення смертності від хвороб системи кровообігу, нервової системи та деяких інших захворювань (у т.ч. й інфекційних) через тривале перебування людей у важкій стресовій ситуації, незадовільних санітарно-гігієнічних умовах та за обмеженості можливостей надання невідкладної медичної допомоги у регіоні внаслідок бойових дій; падіння народжуваності через дестабілізацію соціально-економічної й суспільно-політичної ситуації, формування несприятливого середовища для народження дитини (загроза фізичному виживанню, зменшення можливостей сімей щодо самозабезпечення, роз'єднання сімей та підвищення смертності чоловіків, руйнування соціальної інфраструктури); масової вимушеної міграції населення за межі регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курило І. О. Людський вимір інноваційного розвитку / І. О. Курило // Україна: аспекти праці. - 2005. - № 6. - С. 46-51.
2. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : [кол. монографія / за ред. Е. М. Лібанової]. - К. : ІДСД НАНУ, 2008. - 316 с.
3. Населення України-2004. Регіональні аспекти демограф-

¹ Методику розрахунків, перелік показників та результати моніторингу див.: <http://www.idss.org.ua/#> або [6]

ічного розвитку. - К. : ІДСД НАН України, Держкомстат України, 2005. - 342 с.

4. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : [кол. монографія / за ред. Е. М. Лібанової]. - К. : ІДСД НАНУ, Держстат України, 2010. - 498 с.

5. Шевчук П. Є. Сучасні зрушення у регіональній диференціації смертності та тривалості життя в Україні / П. Є. Шевчук // Демографія та соціальна економіка. - К. : НАН України, Ін-

демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2007. - № 2. - С. 24-37.

6. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень. - К. : Держстат України, 2014. - 62 с.

7. Лібанова Э. Донбасс взбунтовался, испугавшись, что проиграл [Електронний ресурс] / Э. Лібанова. - Режим доступу : <http://nv.ua/opinion/libanova/Donbass-vzbuntovalsya-ispugavshis-cto-proigral-14983.html>.

Курило Ирина,

доктор экономических наук, заведующая отделом

Института демографии и социальных исследований им. М. В. Птухи НАНУ

Аксенова Светлана,

кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник

Института демографии и социальных исследований им. М. В. Птухи НАНУ

Слюсар Людмила,

кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник

Института демографии и социальных исследований им. М. В. Птухи НАНУ

СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ДОНЕЦКОЙ И ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТЯХ В КОНТЕКСТЕ ФАКТОРОВ И ПОСЛЕДСТВИЙ ВОСТОЧНОУКРАИНСКОГО КОНФЛИКТА

В статье анализируется социально-демографическая специфика Донбасса в контексте осмысления факторов и возможных последствий восточноукраинского конфликта. Раскрыты отличительные черты демографического состава, процессов естественного движения населения в регионе, особенности социальной ситуации, рассмотрены основные индикаторы человеческого развития в Донецкой и Луганской областях Украины в преддверие конфликта, а также некоторые его социально-демографические последствия.

Ключевые слова: социально-демографическая ситуация; региональное человеческое развитие; депопуляция; преждевременная смертность; факторы и демографические последствия конфликта.

Kurylo Iryna,

Doctor of Economical Sciences, Department Manager of M.B. Ptukha Demography and Social Research Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine

Aksionova Svitlana,

Ph.D. in Economics, Leading Research Worker of M.B. Ptukha Demography and Social Research Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine

Sliusar Liudmyla,

Ph.D. in Economics, Leading Research Worker of M.B. Ptukha Demography and Social Research Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine

SOCIO-DEMOGRAPHIC SITUATION IN DONETSK AND LUGANSK REGIONS IN THE CONTEXT OF FACTORS AND CONSEQUENCES OF THE EAST UKRAINIAN CONFLICT

The social and demographic specifics of Donbas region are analyzed in the context of understanding of the factors and possible consequences of the East Ukraine conflict. The article reveals distinctive features of the demographic composition, processes of population natural movement in this region, specific of the social situation, the basic human development indicators in the Donetsk and Lugansk regions of Ukraine on the eve of the conflict, as well as some of its social and demographic consequences.

Key words: social and demographic situation; a regional human development; depopulation; premature mortality; demographic factors and consequences of the conflict.

REFERENCES

1. Kurylo I. O. (2005), The human dimension of innovation, *Ukraina: aspekty pratsi*, 6, pp. 46-51 (ukr).
2. Libanova Ye. (Ed.) (2008), Human Development in Ukraine: an innovative dimension, Kyiv, 316 p. (ukr).
3. The population of Ukraine in 2004. Regional aspects of demographic development (2005), Kyiv, 342 p. (ukr).
4. Libanova Ye. (Ed.) (2010), Human development in Ukraine: minimizing social risks, Kyiv, 498 p. (ukr).
5. Shevchuk P. Ye. (2007), Modern developments in the regional differentiation of mortality and life expectancy in Ukraine, *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika*, 2, pp. 24-37 (ukr).
6. Regional Human Development: Statistical Bulletin (2014), Kyiv, 62 p. (ukr).
7. Libanova Ye. Donbass revolt, fearing that lost, available at: <http://nv.ua/opinion/libanova/Donbass-vzbuntovalsya-ispugavshis-cto-proigral-14983.htm>. (rus).

© Курило Ирина, Аксенова Светлана, Слюсар Людмила
Надійшла до редакції 23.01.2015

№ 2 (134), спецвипуск, лютий 2015 р.